
STUDII

SThHA

An VI (2024)/6/ pp. 11 - 26

CIVILIZAȚIE ȘI CULTURĂ LA POPOARELE ARAMAICE

† Nestor DINCULEANĂ
Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

Abstract

The sources that provide information about the Arameans are very few and come from the cuneiform writings, which mention the contacts they had with the neighboring Mesopotamian states, as well as from the Holy Scriptures of the Old Testament, to the extent that the Hebrew royalty was in contact with them. Without claiming to be exhaustive or original, the present study aims to present – briefly – some elements of ancient Aramaic history, culture and civilization.

Keywords

Near East, Israel, Aramaic history, history and culture, Old Testament

1. Preliminarii

Arameii au existat înainte de a fi numiți poporul aramaic ca atare. Din punct de vedere geografic, aceștia pot fi localizați geografic în Eufratul Mijlociu; în centrul Siriei, lângă Jebel Bishri; în Tadmor (Palmyra); și în Babilonia. Arameii trebuie astfel priviți în legătură cu celelalte triburi din aceste regiuni și, prin urmare, existența lor trebuie privită ca parte a unei etnogeneze îndelungate și nu doar ca o imigrație.

Se cunosc încă puține informații despre triburile aramaice, despre ascensiunea lor politică și organizarea socială. Putem obține unele cunoștințe din inscripțiile aramaice vechi și din analele regilor asirieni. În plus, săpăturile arheologice din ultimele decenii în diferite situri din Siria au contribuit la o mai bună înțelegere a acestor începuturi. Între timp, se cunoaște că arameii trăiau deja ca diferite grupuri seminomade în Siria și în zonele periferice ale acesteia.

Semiții au fost la început nomazi, ducând o viață pastorală și obținând resursele necesare vieții din creșterea oilor a caprelor, mai târziu (începând în mileniul al II-lea) a cămilor și efectuând transporturi pe căile lungi ale deșertului la început prin caravane de măgari, apoi de cămile. Desigur, nomadismul primelor semiții era legat de nevoia de apă și de locuri de pășunat pentru turmele lor. Pe de altă parte – așa cum reiese din nenumărate texte egiptene din Imperiul Vechi –, acești nomazi semiți jefuiau și prădau așezările bogate de pe malurile Nilului sau din Delta și prin această îndeletnicire își procurau regulat o parte din resursele de care aveau nevoie¹.

2. Vechea societate aramaică

2.1. Societatea urbană

Coloniștii aramei din fostele orașe siro-hitite și babiloniene s-au orientat, spre meșteșuguri și chiar spre comerț ca ocupație principală. În plus, odată cu înființarea regatelor aramaene a apărut și o birocrație regală. În același timp, vechea ocupație de creștere a vitelor și chiar activitățile „neolitice” de pescuit și vânatoare nu au fost niciodată abandonate complet de către locuitorii orașelor².

După cucerirea orașelor și satelor de către triburile aramaice, s-a dezvoltat un fel de societate urbană limitată, restrânsă la oraș. Orașul era reședința regelui și a familiei sale apropiate și extinse, care constituiau o elită aristocratică. Într-un mod unic, structurile tribale și urbane s-au unit, rezultând o societate ierarhică, dar structurată tribal. Principalele componente ale orașului aramaean sunt: sistemul de fortificații, poarta orașului, o piață deschisă în apropierea porții, rețeaua de străzi, diverse clădiri publice, cum ar fi palate, depozite, sanctuare, sisteme de canalizare și de alimentare cu apă, locuințe și instalații industriale pentru meșteșuguri. În afară de capitalele regatelor

¹ Constantin DANIEL, *Scripta Aramaica*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 10.

² Edward LIPINSKI, *The Aramaeans: their ancient history, culture, religion*, Leuven, 2000, p. 526.

aramaice, existau centre provinciale și orașe de țară. Principalele orașe din nordul Siriei erau așezări mari, iar populația lor trebuie să se fi apropiat sau chiar depășit zece mii de locuitori. Pentru Sam'al, se estimează un număr de 7.500-9.000 de locuitori, pentru Arpad 10.000-12.000, iar situl de la Tell alaf, vechiul Gōzan, cu cele 53 de hectare ale sale, trebuie să fi avut între 10.000 și 13.000 de locuitori, dacă adoptăm coeficientul de densitate demografică de 200-250 de persoane pe hectar construit³.

Există numeroase dovezi, precum analele asiriene, porțile de bronz de la Balāwāt și reliefurile palatelor regale din Asiria, care indică în mod clar că orașele arameilor erau fortificate. Reliefurile de bronz de la porțile lui Shalmaneser al III-lea reprezintă Dabigu, un oraș din Bet-Adini, ca fiind înconjurat de un zid dublu și de turnuri de flancare, toate crenelate. În registrul inferior, un oraș fără nume este reprezentat, de asemenea, cu un zid dublu, o poartă de oraș în fiecare zid, acoperișuri în formă de stupi de albine ale turnurilor de flancare și case construite în spatele bastionului. Astamaku, un oraș din regatul lui Hamath, este reprezentat pe o altă bandă cu un zid dublu similar și turnuri de flancare, toate crenelate ca și zidurile în sine. De asemenea, Astaroth, în regatul Aram-Damasc, este reprezentat pe un basorelief al lui Tiglatpileser al III-lea, de la Nimrud. Zidul său dublu este flancat de turnuri cu turnulețe, iar atât zidurile, cât și turnurile sunt crenelate, la fel ca fortificațiile unui alt oraș, fără nume, figurat și el pe un al doilea basorelief al lui Tiglatpileser al III-lea din Nimrud⁴.

Pe lângă faptul că și orașe înconjurate de un singur zid apar în reprezentările neo-asiriene, de exemplu Hazazu trebuie remarcat faptul că două ziduri de oraș, separate de un spațiu gol larg, au fost descoperite în săpăturile de la Lachish, care este de fapt reprezentat cu două ziduri pe relieful lui Sennacherib din Ninive, și că un zid dublu a fost recunoscut și la Tell Astara, identificat pe bună dreptate cu Astartu, care este reprezentat cu două ziduri pe relieful lui Tiglatpileser al III-lea. Zid dublu de fortificație a fost descoperit și la Zincirli și la Tell ar-Rif'at (Arpad). Se pare, așadar, că reprezentările orașelor cucerite corespund, în general, realității, dar pot să difere în detaliu de fortificațiile care înconjurau efectiv un oraș⁵.

³ Dagmar KÜHN, „Society, institutions, law and economy”, în Herbert NIEHR (edit.), *The Aramaeans in Ancient Syria*, Leiden - Boston, 2014, p. 43.

⁴ C. J. GADD, *The Assyrian sculptures*, London, 1934, planșele 8 și 11.

⁵ E. LIPINSKI, *The Aramaeans*, p. 529.

Numele aramaic pentru „fortăreață” era *husn* sau *hisn*, dar este posibil ca acestea să desemneze doar o cetate sau un avanpost fortificat. Termenul *birat*, care desemnează un oraș înconjurat de ziduri, nu apare în textele aramaice înainte de perioada persană. El înlocuiește atunci termenul mai vechi *qirya*, care desemna un oraș fortificat, în opoziție cu *kapr*, „sat”. Zidul orașului era numit *sur*, dar același termen putea desemna o fortificație de câmp care înconjura un oraș asediat. Un șanț sau un șanț defensiv, numit *haris*, era săpat în exteriorul zidului orașului. De fapt, palatul lui Gozan din secolul al IX-lea î.Hr. (Tell Halaf II) era protejat pe latura sa estică de un zid de apărare și un șanț care avea 8 m lățime și 8 m adâncime și era mărginit de un contraescarp, probabil cu o cale acoperită. Palatul sau centrul administrativ ocupa, de obicei, locul cel mai înalt al cetății. Acesta conținea adesea o clădire cu porticuri și o încăpere centrală largă, care este denumită *bet hilani*. Dar existau și alte structuri publice, cum ar fi templele, clădiri cu piloni interpretate ca depozite și sisteme de alimentare cu apă⁶.

Clădirile publice erau deseori decorate cu lei și tauri la porți și cu reliefuri din piatră de portal sau cu ortostatice simple. Locuințele private sunt cunoscute într-un mod insuficient, deoarece săpăturile se concentrează în general asupra templelor și palatelor. Cu toate acestea, așezarea aramică de la sfârșitul secolului al IX-lea î.Hr. de la Deir ‘Alla oferă o idee destul de bună despre un oraș de țară, cu casele sale din cărămizi de lut și încăperi de construcție șubredă⁷.

Apariția unor profesii „noi” a format clasele sociale ale societății aramice. Extinderea și consolidarea fundațiilor orașelor necesitau muncitori calificați și meșteșugari. Nu avem referiri la astfel de muncitori calificați decât din perioada asiriană, deoarece aceștia puteau începe o carieră în serviciul asirienilor. De exemplu, artizanii care au realizat sculpturile din fildeș din palatele de la Nimrud au lăsat semne feniciene și aramaice pe unele piese, astfel încât putem presupune că artizanii aramei au produs fildeșurile. Cultul religios în temple necesita personal preoțesc, precum și funcționari ai administrației regale și scribi. Probabil că membrii familiei regale extinse au ocupat multe dintre aceste poziții sociale înalte și importante⁸.

O clădire folosită atât ca locuință, cât și ca atelier pentru activități industriale, aparent pentru țesut și vopsit, a fost descoperită la Tell Aḥmar, iar in-

⁶ Z. HERZOG, „The Storehouses”, în Y. AHARONI (edit.), *Beer-Sheba*, vol. I, Tel Aviv, 1973, pp. 23-30.

⁷ E. LIPÍŃSKI, *The Aramaeans*, p. 530.

⁸ D. KÜHN, „Society”, p. 44.

stalații cu un număr excepțional de războaie de țesut, indicând activități de țesut la scară comercială, au fost descoperite la Deir'Alla, în mijlocul unor încăperi folosite în scopuri domestice⁹.

Deși statele aramaice erau presărate cu numeroase localități numite orașe, aceste așezări nu semănau cu orașele medievale, în sensul că ar fi fost în primul rând centre de artizanat și comerț. Populația lor, de regulă, era formată în principal din agricultori care se grupaseră pentru a trăi în spatele zidurilor orașelor pentru a se proteja de atacatori. Mijloacele lor de trai proveneau din cultivarea câmpurilor, a viilor și a livezilor, situate în cea mai mare parte în afara zidurilor orașului, la care se duceau dimineața și de unde se întorceau seara. Dincolo de câmpuri și de vii, existau și câteva pășuni unde fermierii puteau întreține vite, oi și capre, în special pentru a produce lapte și lână. Producția industrială era de obicei în mâinile administrației regale sau a meșteșugarilor, care erau probabil organizați în clanuri sau în bresle¹⁰.

2.2. Societatea rurală

În timp ce inscripțiile regilor aramei ne oferă unele detalii despre structurile sociale din cadrul orașului-stat, există puține informații despre structurile sociale din numeroasele sate. Prin urmare, s-au făcut analogii cu structurile similare din culturile vecine. Majoritatea oamenilor de rând nu au jucat un rol important în inscripțiile regale. Prin urmare, se poate presupune, la fel ca în alte culturi și regate, că o mare parte a populației din regatele aramaice era angajată în agricultură și în creșterea animalelor pentru a garanta subzistența celorlalți. În afară de reședința urbană a regelui și de unele fortificații importante, existau doar sate mici. Deci se poate presupune un teren agricol al cetății organizat corespunzător pentru aprovizionarea economică a statului. Nu se cunoaște statutul social și economic al agricultorilor din statele aramaice independente. Nu avem informații despre proporția fermierilor independenți cu proprietăți imobiliare sau a muncitorilor agricoli obișnuiți și a zilierilor înainte de anexarea asiriană. Abia după anexarea asiriană apar contracte care confirmă vânzarea de proprietăți imobiliare¹¹.

De la regele Kulamuwa aflăm despre sclavii capturați în bătălii. Kulamuwa citează valorile de o oaie pentru o femeie tânără captivă și o haină

⁹ E. LIPINŃSKI, *The Aramaeans*, p. 531

¹⁰ E. LIPINŃSKI, *The Aramaeans*, p. 531.

¹¹ D. KÜHN, „Society”, p. 44.

pentru un bărbat captiv (KAI 24: 8)¹². Este posibil ca numărul mare de sclavi după înfrângerea danuniților cu ajutorul asirienilor să fi dus la o scădere a tarifelor obișnuite pentru sclavi¹³. Numeroase tăblițe de lut din secolul al VII-lea î.Hr., după anexarea asiriană, care poartă contracte în aramaică pentru transferul de sclavi, atestă un comerț viguros cu sclavi. Formularea de pe aceste tăblițe este comparabilă cu cea găsită pe tăblițele neo-asiriene. Deși tăblițele aramaice se referă în principal la situația de sub dominația asiriană, ele reprezintă totuși o sursă valoroasă care atestă existența de secole a comerțului cu sclavi¹⁴.

Se consideră că, pe timp de pace, comerțul cu sclavi în regatele arabe independente a fost o preocupare minoră. În aceste perioade, nu existau rezerve de prizonieri de război care să devină sclavi, iar o situație economică stabilă a limitat numărul de sclavi pe datorie. Un sclav trebuia să fie cumpărat la un preț ridicat. În plus, sclavii erau considerați membri ai gospodăriei și trebuiau să fie întreținuți. În schimb, zilierii sau muncitorii sezonieri erau plătiți doar pentru perioada limitată a recoltei. Contractele ulterioare ale arameilor din regiunea Harran confirmă aceste acorduri antice de angajare temporară. Salariile erau plătite în bunuri naturale, în timpul recoltării cerealelor. Părțile implicate stabileau condițiile și acordurile în prezența mai multor martori și le înregistrau pe tăblițe¹⁵.

Din ostraconul aramaean KAI 233 aflăm că sclavii își tatuau numele pe mâini¹⁶. Mai mult, KAI 227 și mai multe inscripții din perioada neo-asiriană de la Tell Halaf confirmă instituția sclaviei. În afară de dovezile privind înrobirea prizonierilor de război (KAI 24: 8), nu se găsesc, cel puțin deocamdată, informații despre alte forme de sclavie, cum ar fi cea cauzată, de exemplu, de sărăcie sau îndatorare. Nu știm nimic nici despre statutul juridic al sclavilor, dacă copiii sclavilor erau proprietatea proprietarului sau dacă sclavii puteau fi eliberați. Din cauza terminologiei, este, de asemenea, imposibil să se facă diferența între muncitori agricoli liberi, muncitori forțați sau sclavi. Toți servitorii, de la un înalt funcționar al regelui până la un sclav obișnuit, erau numiți „bd”. Prin urmare, nu se cunoaște exact dacă zilierii,

¹² KAI: Kanaanäische und Aramäische Inschriften.

¹³ J. TROPPEL, *Die Inschriften von Zincirli*, Münster, 1993, p. 38.

¹⁴ D. KÜHN, „Society”, p. 45.

¹⁵ E. LIPÍŃSKI, *The Aramaeans*, pp. 551-552.

¹⁶ P. E. DION, *Les Araméens à l'âge du Fer. Histoire politique et structures sociales*, Paris, 1997, p. 288.

muncitorii forțați și sclavii erau angajați atât în agricultură, cât și în proiectele de construcții urbane¹⁷.

3. Instituția familiei

Societatea nomazilor semiți avea drept celulă fundamentală familia patriarhală în care tatăl era autoritatea supremă. Căsătoriile erau uneori de tip poligam, deși de cele mai multe ori condițiile grele de viață în pustiu reduceau pentru semiții nomazi de ieri ca și pentru beduinii de azi puțința de a avea mai multe soții. Câteva familii înrudite între ele alcătuiau tribul care își ducea viața în comun, se deplasau prin deșert împreună, făceau aceleași halte și foloseau aceleași puncte de apă și mi ales utilizau împreună pășunile. În cadrul acestui mod de existență nomad, proprietatea semitului era foarte redusă, limitată la cortul, armele și vitele sale¹⁸.

Situația socială a femeilor în cadrul acestor structuri patriarhale pare să fi fost situația clasică a femeilor din antichitate. Ele se ocupau în principal de gospodărie, de creșterea copiilor, de producția textilă și, cel mai probabil, de munca agricolă. În micile familii agricole, fiecare membru al gospodăriei era un muncitor important. Unele fete tinere lucrau în slujba regelui sau a nobilimii. De asemenea, nu știm mai nimic despre poziția juridică a femeilor în regatele aramaice din Siria. Informații despre femeile din clasa superioară pot fi obținute din iconografie. Multe monumente funerare din nordul Siriei și Anatolia înfățișează femei așezate la masă, luând masa cu soții lor. Motivul mortului așezat la o masă pregătită pentru o masă, care apare pe monumentele funerare din mileniul I î.Hr. Femeile înfățișate țin în mână o fuscă și un fus ca simbol al statutului. Numeroase fusaiole din diferite contexte arheologice și straturi din Siria indică importanța pe care acest instrument a avut-o începând cu perioada calcolitică. Cele mai multe dintre ele au jucat un rol în fabricarea textilelor și nu în comemorarea morților. Cu toate acestea, legătura dintre fusuri și comemorarea morților exista deja în Asia Mică în epoca bronzului. Tradiția s-a impus în Siria în Epoca Fierului, unde se observă o creștere rapidă a reprezentărilor de fusuri în morminte din Epoca Fierului. Aceste simboluri de statut ale femeilor din clasa superioară nu erau, probabil, adevărate unelte, ci mai degrabă un atribut al feminității lor. În afară de aceasta, tradiția hitită consideră firul de lână ca fiind simbolul vieții,

¹⁷ D. KÜHN, „Society”, p. 46.

¹⁸ C. DANIEL, *Scripta Aramaica*, p. 10.

unde zeițele destinului torc firul vieții pentru un rege și alți muritori. Prin urmare, motivul fusului și al fusului în mormintele siriene sau pe monumentele funerare ar putea, de asemenea, să sugereze speranța unei continuări a vieții în lumea de dincolo¹⁹.

Unele caracteristici ale societăților tribale pot fi încă observate la arameii sedentarizați, cum ar fi cultul strămoșilor, al cărui scop este de a menține statutul social al morților în cadrul familiei și al clanului și de a asigura protecția familiei de către strămoși. Numeroasele statui sau stele dedicate cultului strămoșilor dovedesc importanța pe care arameii o acordau strămoșilor lor. Un alt element tribal este vizibil în desemnarea mai multor state aramaice ca *bitu/byt* (casă) în legătură cu un eponim care marchează statul ca teritoriu al unui trib special, cum ar fi Bit Gabbari, Bit Bahiani, Bit Agusi, Bit Adini și Bit Zamanni²⁰.

Locuitorii unui stat mic erau numiți „fiii” (br) acestui eponim. Nu este pe deplin clar dacă eponimul se referă la un strămoș istoric celebru al tribului sau dinastiei sau la o figură legendară sau mitică până la care tribul sau dinastia regală își trasa descendența. Helene Sader postulează fondatori istorici ai unei dinastii pentru cel puțin unele dintre eponime. Importanța legăturii genealogice cu eponimele și-a pierdut în mod evident semnificația în timp. Era posibil chiar să devii membru al unui „bit” fără nicio legătură tribală sau etnică. Sintagma denumirilor având în componență cuvântul „bit” a definit în curând doar o afiliere geografică²¹. Nici măcar o schimbare de dinastie nu a avut efect asupra numelui statului. În plus, trebuie remarcat faptul că expresia „bit” a fost folosită în primul rând de asirieni și nu de aramei înșiși. În inscripțiile aramaice ale regatelor aramaice, regii se referă mai ales la numele geografic al statului. Se pare că legătura genealogică cu strămoșul tribului nu mai era singurul aspect important pentru identitatea și reprezentarea lor. În schimb, regii își dobândeau identitatea din noua organizare ca oraș-stat sau regat, care era exprimată în arhitectura reprezentativă. Această nouă identitate, independentă de afilierea tribală, a garantat loialitatea populației indigene nearamene. Cu toate acestea, legăturile ge-

¹⁹ D. BONATZ, *Das syro-hethitische Grabdenkmal. Untersuchungen zur Entstehung einer neuen Bildgattung in der Eisenzeit im nordsyrisch-südostanatolischen Raum*, Mainz, 2000, pp. 80-82.

²⁰ D. KÜHN, „Society”, p. 39.

²¹ Hélène SADER, *Les États araméens de Syrie depuis leur fondation jusqu'à leur transformation en provinces assyriennes*, Beirut - Wiesbaden, 1987, p. 273.

nealogice și legăturile familiare au rămas importante pentru coeziunea internă, deoarece garantau continuitatea dinastiei²².

4. Limba aramaică

Apariția limbii aramaice a fost influențată de civilizațiile învecinate cu care arameii au intrat în contact, precum cananeenii și asiro-babilonienii, vocabularul aramaic având în componență și cuvinte de origine arabă. Scrierea silabică hitită și limba vorbită de hurii a avut de asemenea un impact puternic asupra formării limbii aramaice. Limba aramaică a fost preluată mai apoi de fenicieni, cananeeni, asirieni și babilonieni, iar mai târziu a devenit limba diplomatică a întregii Asii Occidentale. Perioada cuceririi micilor state aramaice de către Imperiul Persan și migrația sclavagistă a locuitorilor aramei în regiunile imperiului, a marcat o răspândire geografică a limbii aramaice în întreg cuprinsul Orientului Apropiat. Cucerirea Imperiului Persan de către Alexandru cel Mare nu a avut repercusiuni majore asupra existenței limbii aramaice, ea fiind în continuare limba de cultură a popoarelor aramaice, mai ales că acum era bine constituită și își formase o ortografie proprie²³.

Limba vorbită inițial de aramei era desigur apropiată de cea canaaneană, dar avea și numeroase caractere comune cu limba arabă de nord care este menționată mult mai târziu. În teritoriul larg pe care s-au așezat triburile arameilor se aflau orașe canaaneene care au fost cucerite de cotropitorii aramei și au devenit capitale ale regatelor ce le-au întemeiat. Pe de altă parte, în toată această regiune existau influențe culturale asiro-babiloniene; scrierea și limba asiro-babiloniană erau cunoscute și folosite. În apusul Siriei arameii s-au întâlnit cu fenicienii de pe coastele Mediteranei, care erau în contacte culturale strânse cu canaaneeni din Palestina. În nord-vestul regiunii pe care au ocupat-o, arameii se învecinau cu mici state hittite; hitiții păstraseră scrierea lor silabică, așa-zisele hieroglife hittite și limba lor indo-europeană. Tot în această parte de nord a Siriei se aflau hurii ce vorbeau o limbă de tip caucazian, adică înrudită cu limba din Urartu, țară ce se întindea în regiunea lacurilor Urmiah și Van. Astfel, asupra limbii vorbite de aramei s-au exercitat influențe numeroase și în limba aramaică există și numeroase cuvinte babiloniene și asiriene. Apoi, limba poetică a arameilor

²² D. KÜHN, „Society”, p. 40.

²³ C. DANIEL, *Scripta Aramaica*, p. 46.

este foarte apropiată de limba poetică utilizată de fenicieni, de evrei și chiar de arabi. De fapt, mulți termeni care apar în textul ebraic al Bibliei ca poetici sunt aramaici, dar și ugaritici²⁴.

Aramaica imperială este numele ce s-a dat limbii aramaice când ea a devenit limba oficială a Imperiului persan. În cursul secolului al VII-lea î.Hr. aramaica s-a dezvoltat mult, apoi s-a extins pe un foarte vast teritoriu, astfel că de la constituirea Imperiului persan a devenit o limbă folosită în relațiile politice și economice, limbă oficială a administrației persane. Pe de altă parte, nimicirea Imperiului persan de către Alexandru cel Mare nu a dus la căderea în desuetudine a limbii aramaice care era la acea epocă bine constituită și își crease o ortografie proprie. Astfel că ea a rămas și după cucerirea Imperiului persan limba de cultură scrisă a popoarelor aramaice sau care au fost influențate de limba și cultura aramaică²⁵.

Nimicirea micilor state aramaice din nordul Mesopotamiei și din Siria de către armatele regilor Asiriei a avut ca urmare o răspândire și mai mare a limbii aramaice, datorită numărului mare de locuitori care o vorbeau și care au fost mutați din satele și orașele lor și au fost stabiliți în regiuni îndepărtate unde au impus oarecum limba lor. Arameii au devenit foarte numeroși în Asiria, prin exilarea lor acolo de către regii asirieni care au adus și au statornicit numeroși aramei și în nordul teritoriului locuit de iudei, după ce au cucerit Samaria. Iar limba aramaică, cu gramatica sa destul de simplă, cu scrierea sa ce se putea învăța ușor, a fost folosită din ce în ce mai mult de ne-arameeii în-lăuntrul regatului Asiriei și în afara granițelor sale pentru legături comerciale²⁶.

Deoarece aramaica era o limbă dominantă printre evreii din Palestina secolului I, o mulțime de texte importante sunt scrise în ea. Deși învățăturile lui Iisus Hristos se găsesc doar în Noul Testament grecesc, Evangheliile oferă ample dovezi ale tradițiilor aramaice care îl înconjoară, iar influența limbii poate fi simțită și în alte câteva pasaje. Prin urmare, a fi familiarizat cu aramaica ușurează aprofundarea scrierilor Noului Testament. Corpuri extinse ale literaturii evreiești și creștine sunt, de asemenea, scrise în aramaică. Printre acestea se numără câteva dintre Manuscrisele de la Marea Moartă, multe texte rabinice, inclusiv părți din ambele talmud-uri, un număr substanțial de traduceri ale Bibliei evreiești antice, numite *targumim*, note masoretice ale textului biblic și lucrări juridice și mistice de mai târziu. În tradiția creștină,

²⁴ C. DANIEL, *Scripta Aramaica*, p. 45.

²⁵ C. DANIEL, *Scripta Aramaica*, p. 46.

²⁶ C. DANIEL, *Scripta Aramaica*, p. 46.

scrieri importante din biserica siriană, inclusiv traducerea *Peshitta* a Bibliei, sunt scrise într-un dialect al limbii aramaice cunoscut sub numele de *siriac*²⁷.

Familiarizarea cu această limbă poate lumina elementele ebraice biblice, oferind o perspectivă mai mare decât este posibilă numai din cunoașterea ebraică, la fel cum putem vedea lucrurile mai bine cu doi ochi decât este posibil cu unul singur. De exemplu, ne poate sensibiliza la ceea ce altfel ar putea părea trăsături obișnuite și neremarcabile ale ebraice, variind de la sistemul său de „timpuri” până la existența pasivelor interne și la funcția schimbătoare a participiului. Într-adevăr, pentru că aparțin aceleiași ramuri de nord-vest a familiei de limbi semitice, aramaica poate fi o a doua limbă relativ ușor de învățat și o modalitate deosebit de utilă de a obține o înțelegere mai profundă a ebraică însăși, oferind perspective asupra nuanțelor cuvintelor ebraice individuale și alertându-ne asupra stilurilor diferite din Biblie. De exemplu, ne va face conștienți de „aramaisme” nu numai în pasajele târzii, cum ar fi cărțile Esterei sau Cronicile unde ne-am așteptat, ci și în părțile anterioare ale Bibliei, cum ar fi cântecul Deborei (*Judecători*, 5). Aceste caracteristici i-au determinat chiar pe unii savanți să speculeze că anumite cărți ale Bibliei au fost scrise inițial în aramaică și abia mai târziu au fost traduse în ebraică²⁸.

În ceea ce privește scrierile Noului Testament, s-a afirmat de mulți cercetători că cel puțin prima dintre ele, Protoevanghelia lui Matei, a fost scrisă în aramaică, iar celelalte, plecând de la acest original aramaic, au fost redactate în greacă. Există și mărturii că ar fi fost scrisă în limba ebraică, însă, dacă Evanghelia lui Matei a fost scrisă pentru iudeo-creștini și în Palestina, atunci ea n-a putut fi scrisă decât în limba aramaică, cel puțin în prima variantă, pe care o vorbeau, o scriau și o înțelegeau aceștia, ebraica fiind o limbă nevorbită în acea vreme, limbă sacră ce se învăța în școli și accesibilă doar celor mai cultivați dintre evrei. Dar dacă nu a fost scrisă în aramaică, ci în greacă, atunci Evanghelia după Matei n-a fost elaborată în Palestina, înainte de cucerirea Ierusalimului de către romani, nici n-a fost scrisă pentru cercurile iudeo-creștine din Palestina de la acea epocă, pentru că iudeo-creștinii vorbeau aramaica și citeau și scriau în această limbă. Astfel, dacă ar fi fost scrisă doar în limba greacă Evanghelia după Matei ar fi fost mult mai

²⁷ Steven L. MCKENZIE (edit), *An Introduction to Aramaic*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2007, p. 2.

²⁸ St. L. MCKENZIE (edit), *An Introduction to Aramaic*, p. 3.

recentă și nu ar fi provenit din mediul iudeo-creștin din Palestina, unde se vorbea doar aramaica²⁹.

Însuși Iisus Hristos era vorbitor de limbă aramaică, deși în perioada respectivă această limbă era considerată un dialect al limbii ebraice. Afirmarea elenismului a dus treptat la dispariția limbii aramaice, însă regiunile din nord și locurile izolate ale deșertului au păstrat tradiția graiului aramaic. Cu toate acestea, în vremea Imperiului Roman și mai apoi în era creștină, limba aramaică devine limba oficială a bisericii siriene, dezvoltându-se sub acest aspect o bogată literatură, exclusiv religioasă. În cuprinsul Imperiului Roman, elementele care au „infiltrat” limba aramaică au fost legate de fenomenul sclavagist și militar.

Deși la început limba aramaică a fost folosită doar de triburile aramaice, ea nu a rămas numai limba arameilor, ci grație exploziei lor demografice, deci a numărului mare de indivizi formând un trib, arameii au cucerit un mare număr de orașe în Mesopotamia și Siria, iar apoi, când statele-orașe întemeiate de ei au fost nimicite de asirieni sau de babilonieni, arameii, ca supuși ai acestor cuceritori, au continuat să cultive pământurile pe care se așezaseră, să crească vitele ce le aveau și să se răspândească în spațiul cuprins între Marea Mediterană și Tigru și Eufrat. Treptat, Asiria și Babilonia au fost locuite numai de supuși aramei, iar în statele-orașe canaaneene și feniciene propriu-zise s-a vorbit numai aramaica, limba canaaneeană încetând să mai fie folosită. De asemenea, în locurile unde se aflau cele două regate ebraice, Israel și Iuda, a încetat să se mai vorbească ebraica, pentru că Samaria a fost populată cu locuitori de limbă arameică, iar în Israel evreii ce s-au întors din captivitate nu mai vorbeau ebraica, ci aramaica sau o limbă în care cuvintele aramaice erau majoritare³⁰.

5. Literatura aramaică

Corpusul de texte aramaice antice este destul de limitat și nu poate fi comparat cu alte exemple din Orientul Apropiat Antic, cum ar fi cele akkadiene sau egiptene. Strict vorbind, nicio operă literară nu a ieșit încă la lumină în cadrul corpusului de inscripții aramaice vechi din Siria, cu excepția inscripției slab conservate și fragmentate de la Tell Deir ‘Alla. Cu toate acestea, este totuși posibil să se descopere unele trăsături literare în inscripții

²⁹ C. DANIEL, *Scripta Aramaica*, p. 54.

³⁰ C. DANIEL, *Scripta Aramaica*, p. 92.

aramaice vechi de alte genuri, cum ar fi inscripții regale, stele, scrisori sau tratate internaționale³¹.

„Aramaica veche” se referă, de obicei, la cea mai timpurie fază a limbii aramaice. Textele aparținând acestei perioade datează de la originea limbii în secolul al IX-lea î.Hr. până la ridicarea Imperiului Babilonian în secolul al VI-lea î.Hr. În timp ce data de început este evidentă (ea marchează cea mai timpurie dovadă posibilă a aramaicii), apar unele probleme atunci când se determină limita cronologică inferioară. Unii cercetători stabilesc începutul „aramaicii oficiale” odată cu răspândirea imperiului asirian în jurul anului 700 î.Hr. (J.A. Fitzmyer), alții plasează limita inferioară a limbii aramaice vechi la prăbușirea imperiului asirian (St. A. Kaufman), iar alții consideră că textele din perioada neo-asiriană și neo-babiloniană reprezintă o nouă fază a aramaicii vechi (V. Hug). Cercetătorii care urmează această ultimă teorie împart corpul aramaic vechi în două grupuri principale: inscripțiile aramaice vechi mai vechi (adică textele orașelor aramaice independente) și inscripțiile aramaice vechi mai târzii (adică textele produse în timpul dominației asiriene și babiloniene asupra acestor regiuni). Din motive de exhaustivitate, în acest capitol se va urma cea din urmă teorie³².

5.1. Literatura în inscripții regale

Inscripțiile regale în limba aramaică veche a fost studiat în principal fie din perspectivă lingvistică, fie pentru a reconstitui evenimente istorice. O analiză pur istorică sau lingvistică nu este singura abordare hermeneutică valabilă, deoarece aceste texte vechi prezintă și unele caracteristici literare constând în diverse modele narative și fraze stilistice. Cu alte cuvinte, este posibil să se deplaseze accentul analizei de la nivelul istoric sau lingvistic la cel literar, deoarece multe dintre aceste inscripții prezintă modele literare clare. Primul model literar al inscripțiilor regale este descrierea stereotipică a regelui. Inscripțiile regale din Orientul Apropiat Antic îl laudă întotdeauna pe rege, pietatea, dreptatea și virtuțile sale, astfel încât figura reală a regelui este înlocuită în mod regulat cu o reprezentare fictivă care prezintă cititorului o imagine ideală³³.

³¹ Paolo MERLO, „Literature”, în H. NIEHR (edit.), *The Aramaeans in Ancient Syria*, p. 109.

³² P. MERLO, „Literature”, p. 109.

³³ P. MERLO, „Literature”, pp. 111-112.

Pentru a justifica suveranitatea unui rege, multe inscripții regale antice spun că zeii acordă asistența lor divină regelui pios „stând alături” de el sau „acordându-i sceptrul legitim”, printre alte expresii³⁴. Secțiunea de deschidere a inscripției Panamuwa corespunde, de asemenea, acestui model literar, afirmând că „zeii Hadad și El... au stat alături de mine... și au dat sceptrul dominației în mâinile mele” (KAI 214: 2-3). Zakkur, regele Hamatului, în secțiunea memorială a inscripției sale, se prezintă și el ca un rege ales de zei, folosindu-se de aceleași teme: „Ba‘alšamayin a stat alături de mine și m-a făcut rege” (KAI 202 A:3). Expresii similare, în ordine inversă, se regăsesc în inscripția (anonimă) de la Tell Dan: „Hadad m-a făcut rege... și Hadad a mers înaintea mea...” (KAI 310: 4-5). O altă explicație ideologică folosită pentru a justifica suveranitatea unui rege este o descriere a regalității ca recompensă divină pentru comportamentul pios al regelui. Acest model narativ este atestat în mod clar în inscripția Bar-Rakkab: „Din cauza... propriei mele neprihăniri, Domnul meu Rakkab’el... m-a așezat pe tronul tatălui meu” (KAI 216: 4-7)³⁵.

Figura regelui ca drept și constructor se regăsește cel mai bine în inscripția lui Bar-Rakkab (KAI 216). Această inscripție îl prezintă mai întâi pe regele Bar-Rakkab ca pe un servitor loial al regelui asirian Tiglatpileser al III-lea și apoi descrie construcția noului palat regal. În prima parte a acestei inscripții regăsim motivul literar al loialității regelui (și a tatălui său) față de suveranul asirian, cu expresii stereotipe întâlnite și în alte câteva inscripții fragmentare ale lui Bar-Rakkab. Ultima secțiune a acestei inscripții folosește multe hiperbole pentru a descrie palatul regal, cum ar fi „l-am făcut mai bun decât palatul oricărui mare rege” (rândurile 12-13) sau „nu a existat un palat frumos pentru părinții mei, regii din Sam’al” (rândurile 16-17). În ciuda acestor expresii de laudă, nu sunt menționate detalii despre palatul lui Bar-Rakkab și, prin urmare, putem presupune în mod rezonabil că toate aceste afirmații sunt în principal o compoziție literară³⁶.

Dintre inscripțiile aramaice vechi, doar inscripția fragmentară descoperită la Tel Dan (KAI 310) include o scurtă relatare a unei campanii militare. Deși puternic deteriorate, rămășițele rândurilor 3-9 păstrează câteva detalii

³⁴ H. TAWIL, „Some literary elements in the opening sections of the Hadad, Zākir, and the Nērab II inscriptions in the light of east and west semitic royal inscriptions”, in *Orientalia*, nova series, an XLIII, 1974, pp. 44-46.

³⁵ P. MERLO, „Literature”, p. 112.

³⁶ P. MERLO, „Literature”, p. 113.

interesante. Conform ideologiei religioase din Orientul Apropiat Antic, războiul trebuia purtat doar pentru a restabili dreptatea și ordinea, dacă acestea fuseseră perturbate de un rege nedrept. La începutul inscripției stelei Tel Dan (KAI 310), regele care a scris inscripția (probabil Hazael) se referă la un tratat anterior (încălcăt?) de către un rege nenumit al Israelului care a efectuat un atac militar împotriva unei țări conduse de tatăl său. După ce zeul Hadad l-a făcut rege, acesta a putut trimite o expediție militară pentru a restabili situația anterioară. Povestea acestei bătălii respectă modelul literar al „războiului drept”, deoarece inamicul, regele lui Israel, a păcătuit prin încălcarea unui jurământ anterior și prin efectuarea unui atac nedrept împotriva „țării tatălui meu” (linia 4). Această poveste demonstrează, de asemenea, o funcție propagandistică clară, justificând atacul militar al regelui aramaean împotriva lui Dan³⁷.

5.2. Elemente de literatură religioasă

Cel mai simplu și cel mai vechi exemplu de dedicație adresată unui zeu în aramaică se găsește pe inscripția gravată pe o stelă votivă cu o reprezentare a zeului Melqart oferită de Bar-Hadad, regele din Arpad (KAI 201). Textul include doar cele mai esențiale elemente literare: numele darului, numele donatorului (cu patronimic și titluri regale), verbul de dedicație, numele zeului căruia îi este dedicat darul și motivația. După aceste elemente esențiale, dedicațiile includ adesea o cerere de binecuvântare. Inscripțiile dedicatorii sunt de obicei scrise la persoana a treia, deoarece funcția lor este în primul rând de a onora zeitatea căreia îi este dedicat obiectul³⁸.

Inscripția stelei lui Zakkur (KAI 202), păstrată acum în fragmente, prezintă trăsături particulare, deoarece singurele elemente tipice ale genului dedicației sunt primul rând și concluzia acestuia. Primul rând al inscripției („Stele pe care Zakkur, rege al Hamatului și Lu‘aș, a ridicat-o pentru Iluwer [stăpânul său]”) urmează modelul standard al genului dedicației: numele darului („stela”), numele donatorului („Zakkur”, cu titlurile sale regale) și numele zeului („Iluwer”, cu titlurile sale divine). Concluzia inscripției, cu cererea de binecuvântare, păstrată doar parțial, corespunde primului rând,

³⁷ P. MERLO, „Literature”, p. 114.

³⁸ P. MERLO, „Literature”, p. 117.

formând un fel de includere cu aceeași aromă religioasă: „Fie ca numele lui Zakkur și numele [dinastiei sale] să dureze pentru totdeauna”³⁹.

O formulă de deschidere similară cu forma literară dedicată se găsește în inscripția regelui Panamuwa II (KAI 215): „Stela pe care Bar-Rakkab a înființat-o pentru tatăl său, pentru Panamuwa, fiul lui Bar-Şur, regele Yădiya... anul [morții lui]”. Modificările necesare în formulă au derivat din faptul că monumentul a fost ridicat de Bar-Rakkab în numele tatălui său, după moartea lui Panamuwa în timpul unei campanii militare. Linia de deschidere a inscripției nu are numele zeului căruia îi este dedicată, dar la sfârșitul inscripției se găsește cererea obișnuită pentru binecuvântarea divină a zeilor: „Fie Hadad și El și Rakkab’el, Domnul dinastiei și Samas și toți zeii lui Yadiya au favoare...”⁴⁰.

Inscripția bilingvă asiriană-aramaică de pe statuia de bazalt de la Tell Fekheriye (KAI 309) este, de asemenea, o inscripție dedicată. Această inscripție dedicată zeului Hadad este sculptată pe o statuie a unei figuri masculine în picioare, în stil asirian, reprezentând pe Haddayis’i, guvernatorul orașului Gozan. Formula de deschidere a inscripției urmează modelul obișnuit: „Imaginea lui Haddayis’i, pe care a pus-o înaintea lui Hadad din Sikani”. Caracterul distinctiv al acestei inscripții este că numele zeului este urmat imediat de o listă lungă de epitete, cum ar fi „regulator al apelor cerului și pământului”, care derivă din inventarul asirian obișnuit al denumirilor divine. După această primă dedicație, probabil tradusă dintr-un text original acadian, se găsește o a doua frază dedicatorie împreună cu o lungă cerere de binecuvântare pentru viața donatorului și bunăstarea lui. Această solicitare folosește câteva expresii obișnuite, cum ar fi: „Zilele lui să fie lungi... să-și mărească anii... descendenții săi să înflorească...” Inscripția se încheie cu multe blesteme împotriva oricui îi ar distruge statuia⁴¹.

6. În loc de concluzii

Acestea sunt doar câteva succinte și modeste considerații, prin care s-a încercat prezentarea câtorva elemente referitoare la civilizația și cultura străvechilor aramei, un popor arhaic, la care însăși Sfânta Scriptură a Vechiului Testament face referire într-o perioadă când regalitatea ebraică s-a aflat în contact nemijlocit cu ei, arameii amestecându-se de altfel, în repetate rânduri, în viața „poporului ales”.

³⁹ S. B. PARKER, *Stories in Scripture and inscriptions: comparative studies on narratives in northwest semitic inscriptions and the Hebrew Bible*, New York, 1997, p. 108.

⁴⁰ P. MERLO, „Literature”, p. 118.

⁴¹ P. MERLO, „Literature”, p. 118.